

VEČ KOT SAMO ŠE ENA KNJIŽICA O RAZVOJU

OB DRUGI IZDAJI KNJIGE PETRA PRAPERJA "TAKO MAJHEN,
PA ŽE NERVOZEN"

Branko Franzl

Jeseni 1992 sem imel prvič priložnost prebrati delo, za katerega sem sicer že prej vedel, da nastaja. Knjižica z izzivalnim naslovom, ki mi jo je na nekem strokovnem srečanju izročil avtor, prof. dr. Peter Praper, po opremi in obsegu ni delovala impresivno. Tudi njen izid ni bil pospremljen s kakšno posebno medijsko pozornostjo. Celo med strokovnjaki je takrat le razmeroma ozek krog predvsem psihoterapevtov in posameznih kliničnih psihologov poznal pomen tega dela.

Takrat sem Praperju izrazil bojazen, da se bo njegova knjiga izgubila v množici podobnih, ki so, zlasti kot prevodi, v tistem času že dodobra preplavili slovenski trg strokovne in poljudne psihološke literature in da utegne resnični pomen njegovega dela ostati neprepoznan. V lastnem navdušenju ob izidu njegove knjige sem mu takrat dejal, da bi bilo predvsem škoda, če bi se spregledalo, da pomeni knjiga Tako majhen, pa že nervozen prvo izvirno slovensko psihoanalitično delo. Gre za izjavo, ki se utegne zdeti komu sporna, zato terja pojasnilo. Pomen knjige pa je tudi širši od te kvalifikacije. In tudi to zahteva ustrezno argumentiranje.

K sreči so se takratna predvidevanja iskazala kot ne povsem upravičena. Trajalo je sicer tri leta, da se je knjiga prijela in da jo je del širše strokovne javnosti sprejel kot eno najpomembnejših in najboljših del s tega področja. Konec preteklega leta je povpraševanje po knjigi privedlo do izida nove in dopolnjene izdaje in ob tem se mi zdi primerno poudariti in razložiti misli o knjigi, ki sem jih uvodoma navedel. In še neko dejstvo velja omeniti v uvodu. Prof. dr. Peter Praper ima v našem strokovnem prostoru nedvomno opazno mesto. Zato bi pri nas težko našli osebo, ki bi lahko strokovno ocenila njegovo knjigo, ne da bi se z avtorjem srečala vsaj na kakšnem od številnih polj njegovega delovanja. Bodisi kot univerzitetnim učiteljem, praktikom

specialistom klinične psihologije in psihoterapevtom, mentorjem, konzultantom, supervizorjem in edukatorjem iz psihoterapije ali kot preventivcem na področju mentalne higijene in avtorjem sistematičnega psihološkega pregleda triletnih otrok, če se omejim samo na najvidnejše. Tri leta od prvega izida je zato morda tista nujna časovna distanca, ki lahko pri oceni knjige odstrani vplive začetnega navdušenja in olajšuje kritično strokovno presojo njene vrednosti, da le-ta ni pod prevladujočim vtisom osebnega odnosa do avtorja in njegovega dela.

V uvodu sem zapisal, da predstavlja knjiga prvo izvirno domače psihoanalitično delo. Temu je treba dodati jasnejšo opredelitev; gre namreč za prvo tovrstno delo, usmerjeno v praktično uporabo psihoanalize na širokem polju mentalne higijene. Zavedam se, da sem s takšno izjavo še vedno na tankem ledu dejstev in tudi pričakovanih odzivov v psihološki, psihiatrični in psihoterapevtski stroki. Na tem mestu je potreben kratek ekskurz v zgodovino.

Psihoanalize kot teoretske osnove strokovnega delovanja k nam seveda ni prinesel Praper. Že zgodaj, v prvi polovici stoletja so zanj začeli kazati zanimanje nekateri domači izobraženci, predvsem zdravniki, umetniki in filozofi, vendar se, če zanemarimo nekatera eksperimentiranja, v praksi ni usidrala. Največ zaslug za to, da se je psihoanaliza utrdila in razširila kot temelj psihoterapevtskega delovanja pri nas ima nedvomno prvi domači psihoterapevt, izšolan na eni od psihoanalitskih smeri v tujini, psiholog prof. Leopold Bregant. Kot velika večina domačih strokovnjakov, se je v začetku tudi Praper učil pri njem. Čeprav je Bregantovo poznavanje psihoanalize segalo preko okvirov šole, kjer se je usposabljal, ostaja dejstvo, da se je v naši klinični praksi takrat uporabljala nekoliko dopolnjena verzija ene od mnogih neoanalitskih šol, t.i. Shultz - Henckejeva teorija. Tudi zato je pred kakšnimi desetimi leti v delu stroke nastopilo kratkotrajno prehodno obdobje ponovnega iskanja in orientacije in na dnevni red so prišla tudi vprašanja ustreznega teoretskega temelja za strokovno delo.

V tem iskanju je, ob sodelovanju nekaterih Bregantovih učencev, prav Praper morda najjasneje izrazil potrebo naslonitve na izvirne temelje psihoanalitske teorije, nakazal smer nadaljnjega razvoja in hkrati začel prenašati v naš intelektualni prostor vrsto novejših dognanj psihoanalize. V nekem pogledu je knjiga Tako majhen, pa že nervozen tudi rezultat tistih dogajanj. Njeni izvori pa segajo tudi precej bolj nazaj, v obdobje konca šestdesetih let in k začetkom avtorjevega ukvarjanja z vprašanji mentalnohigienske preventive. V knjigi uporablja avtor psihoanalizo za razlago vseh pomembnih in psihološko zapletenih dogajanj v najzgodnejšem času življenja, ki skozi vrsto čeri, ki jih

tvorijo soodvisni vplivi biološkega v človeku, dinamike zgodnjih odnosov in širši socialni vplivi, vodijo k oblikovanju specifične osebnostne strukture posameznika.

Čeprav je tematika knjige usmerjena predvsem na vprašanja osebnostnega razvoja; ali povedano v psihoanalitskem jeziku - na vprašanja strukturiranja ega, avtor ne podleže razširjeni maniri, da bi za tolmačenje teh procesov uporabil le iztrgane drobce iz psihoanalize. Pa tudi temu ne, da bi v stilu nekaterih kulturološko orientiranih neoanalitikov uporabil nekakšno udomačeno, kultivirano in nepohujšljivo ponaredbo psihoanalize in se tako izognil tisti ambivalenci, s katero so bila vedno sprejeta dela s področja psihoanalize. Njegovo razumevanje psihoanalize je celovito in vključuje poleg klasične freudovske orientacije v sfero izvenzavestnega in v naravo in razvoj libidinoznih teženj tudi tiste dele, ki so jih v zakladnico psihoanalitskih znanj prinesla natančnejša proučevanja oralne faze in razvoja objektivnih odnosov od petdesetih let pa vse do najnovejšega časa.

Prav spoznanja, ki jih prinaša najnovejša faza razvoja psihoanalize, ki jo raziskovalci teorije označujejo kot obdobje ego psihologije, so tisti del, s katerim je Praper obogatil naše poznavanje in razumevanje razvojnih procesov. Praper gradi svojo razlago razvoja na izhodiščih klasikov ego psihologije, kot so H. Hartman, E. Kris in R. M. Loewenstein, posebno pozornost posveti prispevkom R. A. Spitzza, M. S. Mahlerjeve, E. Jacobsonove, E. Eriksona, ki jih poveže še s pogledi H. Kohuta in O. F. Kernberga, če se omejimo samo na najvidnejše predstavnike ego psihologije in teorije objektivnih odnosov. V njihove razlage uspe vgraditi tudi dele psihologije razvoja kognitivnih funkcij, zlasti ugotovitve raziskovalca kognitivnega razvoja J. Piageta. Razlago pospremi še z lastnimi kliničnimi zapažanji in raziskovalnimi podatki in dopolni tolmačenja tudi z nekaterimi lastnimi teoretskimi razmišljanji, posebno o procesih nevtralizacije agresije in o vlogi očeta v predojdipskem obdobju.

V teoretskem delu išče tudi odgovore na prastaro uganko o smislu in vlogi ljubezni in agresije v življenju človeka. S tem ko poveže spoznanja klasične psihoanalize z ugotovitvami novejših raziskovanj razvoja objektivnih odnosov in izgradnje ega, se izogne teoretski zadregi zgodnje psihoanalitske teorije, ki ni uspela najti primerne razlage agresivnih težen in razloži razvoj in strukturiranje osebnosti prav skozi nevtralizacijo ter prepletanje libida in agresije.

Tako pride do teoretske sinteze, ki je podobna sintezi zakoncev G. in R. Blanck, in jo pomembno dopolni prav z vključitvijo kognitivne psihologije. Prav zmožnost teoretske sinteze je posebna odlika Praperjevega dela. Če pogledamo današnje stanje psihoanalitske teorije, lahko v najnovšem času sicer opazimo pojavljanje integracijskih trendov, vendar je za aktualno stanje teorije še vedno značilna določena razdrobljenost in nepovezanost, poskusi konsistentne povezave posameznih konceptov v zaokrožen teoretski sistem pa so redki. To stanje se seveda odraža tudi v dobršnem delu psihoanalitske literature, zato dela, ki so v teoretskem smislu nepopolna in enostranska, niso nobena redkost.

Za Praperjevo knjigo tega ne bi mogli trditi, saj je zasnovana na resnično celovitem pristopu, utemeljenem na avtorjevi široki teoretski razgledanosti in odličnem poznavanju psihoanalize. V tem pogledu je njegova knjiga v našem okviru brez dvoma pomembno psihoanalitsko delo. Je pa značilno, da kljub doslednemu spoštovanju teorije psihoanalitska orientacija v knjigi ne izstopa. Teorija je omejena na nekaj uvodnih poglavij, v večjem delu knjige pa je nekako skrita v ozadju in je namenjena le temu, da osmisli in poveže informacije o razvoju otroka.

Teoretskim konceptom je namenjenih le nekaj krajših poglavij, raba psihoanalitične terminologije pa je omejena na najnujnejše pojasnjevalne pojme. Vse ostalo je pravzaprav uporaba teorije. Malce slabši poznavalec psihoanalize utegne celo gladko spregledati, da ima pred seboj resnično psihoanalitično delo. Morda pa tudi ugotoviti, da je psihoanaliza nekaj drugega, kot je doslej mislil. V načinu podajanja snovi je mogoče prepoznati Bregantov vpliv, saj tako kot velja za njegove tekste, je tudi pri Praperju v ospredju pisanja pravzaprav operacionalizirana in v jezik vsakdanjega dogajanja prevedena psihoanaliza. Nagibam se k oceni, da je to prej prednost kot slabost njegove knjige. Še posebej, ker ni zasnovana kot učbenik, pač pa je namenjena širšemu krogu strokovne in tudi laične javnosti.

Za bralca, ki ga teoretična vprašanja pretirano ne zanimajo in bolj išče praktične informacije, je treba povedati, da je Praperjeva knjiga predvsem knjiga o razvoju otroka. Res da se ne zadovoljuje zgolj z opisovanjem empiričnih dejstev, pač pa je vpeta v ustrezen teoretični okvir, ki daje možnost celovite razlage razvoja osebnosti. Tisti, ki morda v knjigi išče zgolj jasne in nedvoumne odgovore na preprosta vprašanja o razvoju in vzgoji otroka, bo verjetno raje segel po kakšni bolj "kuharsko" napisani knjigi vzgojnih receptov. Praper tovrstnih odgovorov namreč ne daje. To je tudi razumljivo. Kot izkušen psihoterapevt se zaveda neuporabnosti in tveganj takega pristopa.

Ponuja pa mnogo več. Obenem pa od bralca tudi zahteva več. Namesto preprostih navodil nudi možnost resničnega razumevanja razvojnega in psihodinamskega pomena otrokovega konkretnega vedenja ter ravnanja staršev in okolice. To pa seveda pomeni, da knjiga dejansko zahteva aktiven pristop, zato je premalo to delo samo prebrati z namenom, da kar najenostavneje pridemo do koristnih napotkov.

Knjiga zahteva študij, proučevanje in razumevanje, ki pa se izplača, saj daje mnogo večjo trdnost in zanesljivost za konkretna ravnanja v odnosih z otrokom. Na prvi pogled bi naslov Tako majhen, pa že nervozen s podnaslovom Predsodki in resnice o nevrozi pri otroku težko uskladili z dejstvom, da knjiga v prvi vrsti pojasnjuje mehanizme normalnega razvoja osebnosti. Šele v celotnem kontekstu knjige in predvsem v delu, ki obravnava mentalno higienske vidike otrokovega razvoja, je mogoče prepoznati vzroke, zakaj se je avtor odločil zanj.

K vprašanju razvoja pristopa avtor, kot da bi sledil misli, da je pravi čas za vplivanje na otrokov značaj okoli sto let prej, ko se ta rodi. Vendar pa brez pesimistične note, ki bi jo lahko prepoznali v omenjenem stavku, ki ga pripisujejo W. R. Inge. Tako se pri razvoju otroka najprej dotakne dogajanj in odnosov med staršema pred in v času spočetja otroka in njunih osebnosti in življenjskih situacij, ki vlečejo korenine tudi iz prejšnjih rodov. Potem opiše embrionalni razvoj in razvoj fetusa in ob tem posveti posebno pozornost najnovejšim raziskovalnim dognanjem, ki se skladajo s Hartmanovo predpostavko o vrojenih mehanizmih ega.

V nadaljevanju izredno sistematično in natančno obdela prva tri leta otrokovega razvoja skozi čeri in nevarnosti simbioze ter težavnih procesov separacije in individuacije do točke, ki jo Mahlerjeva označuje kot psihološko rojstvo otroka, zatem pa še vso kompleksnost iz možne izide ojdipalne drame okrog petega leta starosti. Posebno vrednost predstavlja opis in razlaga psihološkega pomena kvalitete zgodnjega čustvenega odnosa v obdobju simbiotične faze vezanosti otroka na mamo in poti in stopenj, skozi katere se simbiotični odnos razrešuje v smeri individuacije. Prav v tem delu je Praper pri nas prvi, ki je tako sistematično in strokovno utemeljeno opozoril na vso zapletenost in izjemen pomen teh procesov za oblikovanje zdrave ali motene osebnosti. Znanja o izgradnji ega v prvih treh letih življenja so imela, tudi po zaslugi Praperjeve knjige, daljnosežen vpliv na mnoge spremembe v mentalno higienski, klinično psihološki in psihoterapevtski praksi pri nas; svoj odmev pa so našla tudi v delu pedagoške stroke in verjamem, da tudi v ravnanju nekaterih izobraženih in osveščenih staršev.

V razlagi nevroz pri otrocih in razvojnih motenj osebnosti se avtor najprej kritično loti vprašanj terminologije in sistemov klasifikacij motenj. Pokaže, kako prav nova spoznanja ego psihologije terjajo jasnejšo uporabo pojmov, s katerimi se označujejo motnje. Opozori pa tudi na neustreznost določenih klasifikacijskih sistemov in kategorij v luči novih odkritij. Ker je prav klasifikacija motenj v zgodnjem otroštvu v psihopatološke kategorije iz več razlogov sporna, diagnosticiranje pa zahtevno in ne dovolj zanesljivo, Praper predlaga, da se na področju preventive izogibamo diagnosticiranju in ga raje nadomestimo s pojmom rizičnosti. Ob tem pojasni filozofijo primarne preventive in obdela vprašanje razlik do kliničnega in terapevtskega modela delovanja.

Rizičnost avtor utemelji z empirično ugotovljeno napovedno vrednostjo znakov neadekvatne adaptacije. Ta del knjige je oprt na Praperjeve več kot dvajsetletne izkušnje kliničnega psihologa preventivca. Poleg tega, da je Praper s sodelavci, vzporedno z začetki mentalno higienske preventive v ljubljanskem zdravstvenem domu in istočasno z nekaterimi podobnimi prizadevanji v tujini konec šestdesetih let, oral ledino v Mariboru, je tudi razvil psihološki presejalni postopek za sistematično ugotavljanje in spremljanje duševnega razvoja triletnih otrok. Njegov SPP-3 že vrsto let uporabljajo v sistemu zgodnjega odkrivanja in obravnave otrok, ogroženih v duševnem in osebnostnem razvoju v osnovni zdravstveni dejavnosti po vsej Sloveniji in z njim so bile v zadnjih dveh desetletjih opravljene obsežne epidemiološke in longitudinalne študije. Prav na ta proučevanja se opira v tistem delu knjige, kjer sistematično obdela obsežen seznam empirično preverjenih rizičnih dejavnikov osebnostnega razvoja in jih pospremi s priporočili, kako je mogoče razvoj obrniti v ugodnejšo smer. Prav tu ponuja številne odgovore o pomenu različnih dejavnikov v razvoju; od kvalitete zgodnjega čustvenega stika med materjo in otrokom, konstelacije družinskih odnosov, različnih vzgojnih prijemov pa vse do družbeno organiziranih oblik varstva in vzgoje.

V zadnjem delu knjige se dotakne še za razvojno fazo specifičnih - s podtonom opozorila bi dodal primernih - iger, ki lajšajo otrokov prehod skozi pot odvisnosti v avtonomnost in formiranje zdrave osebnosti.

Knjiga je z svojo vsebino in pristopom novost v domači strokovni literaturi. Čeprav razmeroma zahtevno čtivo, je pisana v jeziku, ki je razumljiv tudi širšemu krogu izobražencev. Kot je bilo zapisano v uvodu, je del strokovne javnosti knjigo že odkril in spoznal njen pomen. Toplo jo priporočam v branje tudi vsem, ki jih zanimajo vprašanja razvoja osebnosti in vprašanja duševnega zdravlja. Še prav posebej pa jo v proučevanje priporočam vsem, ki se na

teoretično ne dovolj preverjenih predpostavkah lotevajo preventive na polju duševnega zdravja. In ne nazadnje tudi tistim, ki se pri nas ukvarjajo s politiko zdravja.